

ACCIÓ PÚBLICA I INICIATIVA PRIVADA EN EL SUBMINISTRAMENT D'AIGÜES DE SABADELL DURANT LA INDUSTRIALITZACIÓ

MANEL LARROSA PADRÓ

El subministrament d'aigües a les ciutats per al consum massiu de la població i de la indústria és un fet modern. A les ciutats industrials, les necessitats de la producció van portar a fer onerosos un subministrament que havia estat sempre gratuït i del Comú. Amb la industrialització van néixer tècniques i formes d'organització del subministrament que en el cas de Sabadell no arriben encara avui als cent-cinquanta anys d'existència. El subministrament d'aigües va moure més organització, capitals aplegats en societats i discussions que el mateix planejament urbanístic. Aquest servei, que no valorem gaire, va facilitar el desenvolupament concentrat de la ciutat de la industrialització.

EL REGIMENT DE LES AIGÜES ABANS DE LA «SOCIEDAD DE AMANTES DE LA AGRICULTURA E INDUSTRIA DE SABADELL»

Durant tot el segle divuitè, àdhuc en els últims anys quan s'inicia l'arrencada industrial, el problema del subministrament de les aigües anà sempre lligat al problema del regatge.

¹ Que l'establiment de 1752 és diferent del vell de 1367, i no pas una simple actualització, ens ho indica també Antoni Bosch i Cardellach: «Retornats de Barcelona los comisionats Rosell y Roca, y havent-se allí trobat un nou establiment de ayguas fet en 1752 mes extens quel de 1367 (que es sol que se sabia) fou determinat comensar a fer entrar mes aygua a la vila (...)». A. BOSCH I CARDELLACH (1944), setembre 1797.

L'establiment cobria «des del capdevall de la heretat de

La renovació del vell privilegi del rei Pere III per l'Intendent General del Principat, el 1752,¹ per l'aprofitament de les aigües del torrent de Sobarber, fou una més de les obtingudes a causa de la intensificació del regatge i de la millora dels conreus.² Així, durant el set-cents, totes les disputes del Comú amb els pagesos de l'entorn del nucli de Sabadell enfrontaren diferents interessos agrícoles, i no pas industrials o de subministrament pel consum domèstic de la població.

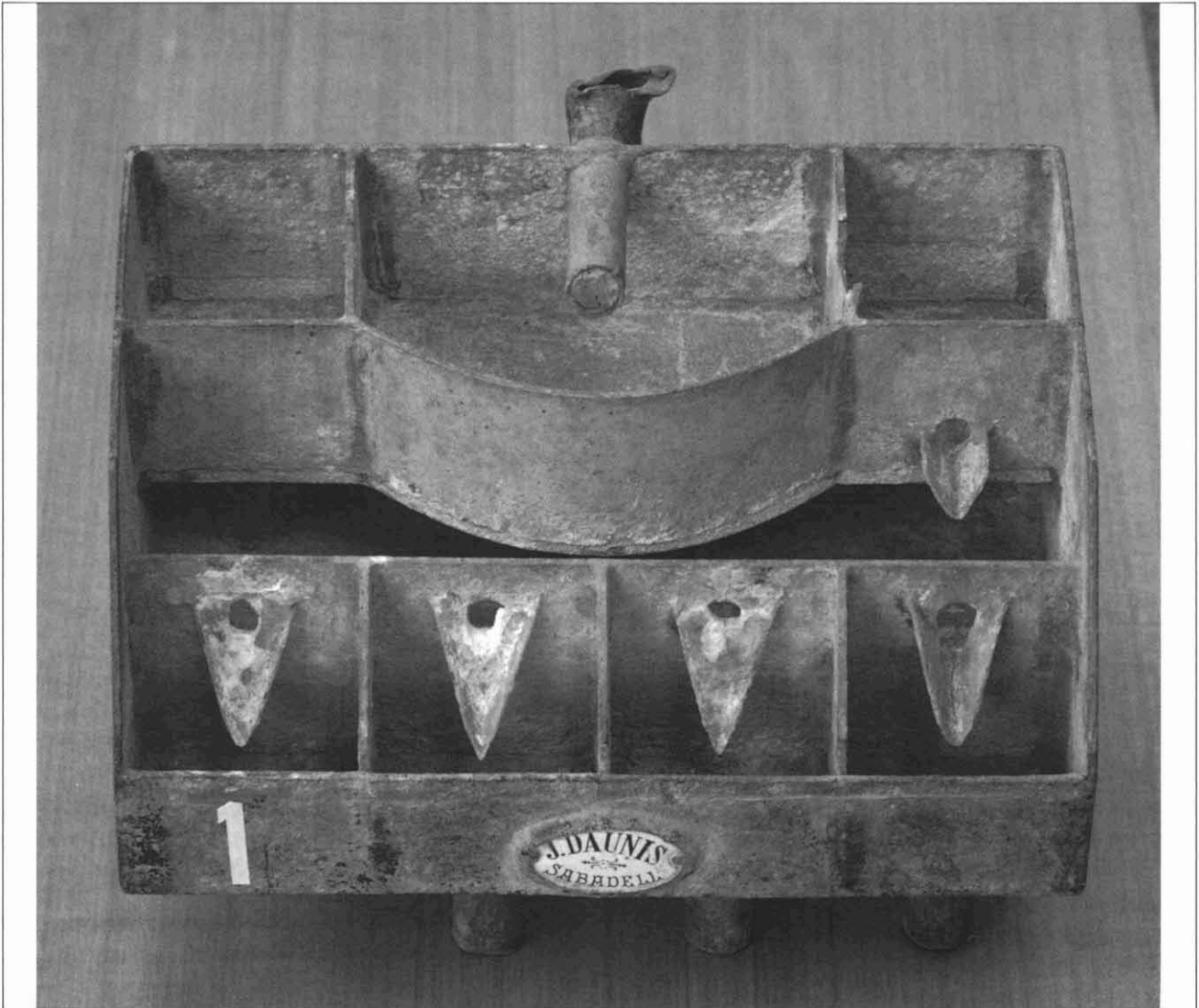
Els conflictes amb Josep Ignasi Olzina de Can Feu o amb Can Rull constituïren defenses de les concessions fetes a la vila, en la mesura que els interessos d'aquests pagesos podien disminuir els cabals disponibles de la vila. Igualment, les gestions fetes per augmentar les aigües arribades a la vila foren sempre activades i dutes a terme també per pagesos i s'adreçaren als conreadors de la plana de Sabadell i, en particular, als de l'Horta Nova.³

El 1789, per exemple, es pregonà: «*De part del Magnífich Ajuntament de la vila de Sabadell y son*

Casa Borguño de la Parra de Junqueres, fins al capdemunt del torrent dit de Casa argelaguet de la Parra de St. Julia». AHS, *Actes de l'Ajuntament*, 14-5-1798. L'establiment incloïa també les aigües dels marges del torrent i de dues fonts properes.

² P. VILAR (1964), vol. III, p. 259 i següents.

³ El plet amb J. Olzina dura encara el 1832. AHS, *Actes*, 2-6-1822.

FOTOGRAFIA 1. Repartidor d'aigua per plomes, per a quatre accionistes. (Foto: Andreu Masagué / Col·lecció CASSA).

terme se fa saber als individus de ella que poseixen terres en lo pla, qui volen convenir en buscar y fer venir aygua per lo riego de ditas terres, segons los pactes que dit Ajuntament en lo dia de la convocació los proposará (...).⁴ Amb aquest intent s'arribaren a iniciar els treballs de recerca, a partir de l'establiment de 1752, els quals no donaren el resultat previst inicialment i tingueren com a conseqüència l'inici de gestions amb la Intendència del Principat per ampliar les concessions d'establiments.⁵ La

guerra del francès trencà aquests intents, que ja no foren represos en el futur.

El 1803, els pagesos també oferiren la renovació de les canonades, des del Convent dels Caputxins, per on accedien les aigües al nucli, fins al safareig, a canvi d'aprofitar-se de l'aigua sobrera.⁶

L'augment de l'activitat de captació d'aigües, a la fi del segle, coincidí amb un aprofitament més acurat d'aquest element. Aparegueren per primera

⁴ A. BOSCH (1944), 15-5-1798 i AHS, Actes, 14-5-1798.

⁵ A. BOSCH (1944), juny 1800.

⁶ Vegeu: AHS, lligall 13.3A.1754-1880 (2), i A. BOSCH (1944), juny 1803.

vegada les concessions d'aigües sobreres de les fonts a diversos particulars, que pagaren el dret amb una entrada i un cens perpetu. En aquestes concessions, hi trobem els primers industrials interessats.⁷

Passada la guerra del francès, cal arribar al 1817 per trobar de nou referències a la qüestió de les aigües. Aquest any es nomenà una Junta amb amplis poders encarregada de resoldre la manca d'aigües a la vila *«atendiendo también que con motivo de hallarse construida la mina de esta villa, diez palmos mas alta que la riera de Sobarbe, queda la mayor parte de la agua sin poder entrar á ella, y afluyendo por debajo la mina discurre y se marcha asi Riera abajo»*.⁸ El conjunt final de treballs d'aquesta comissió deuria ésser la mina anomenada de l'any 1821. Amb tot, les obres iniciades no foren suficients i a partir de 1825 se n'iniciaren de noves amb un pressupost nodrit a base de recàrrecs de *«seis dineros en cada libra de carne que se venda»*,⁹ mitjà que ja s'havia utilitzat a la darrerria del segle passat i que es troba de forma continuada, pràcticament any per any, i fins a la institucionalització de la recerca i del subministrament amb la fundació de la *Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*.

⁷ Per exemple, Feliu Sardà de les escorreries de la font de la plaça *«la qual se tiraba en un regarot en los valls de la vila sens profit»* amb una entrada de 10 lliures (A. BOSCH (1944) no en diu el cens), o *«a Joseph Torres, tintorer del carrer nou las escorreries de la font de cap de munt del carrer Manresa (que antes tiraban en un pou mort pel preu de 75 ll. de entrada y la pensió anual de 11 11.5 sous 3 diners»*, A. BOSCH (1944), 14 març 1796.

⁸ AHS, Actes, 6-6-1817.

⁹ AHS, Actes, 14-3-1825 i 27-2-1826, amb l'acord de la Intendència del Principat pel cobrament de l'impost sobre la carn.

¹⁰ AHS, Actes, 29-11-1829.

¹¹ *«atendiendo también que Dn Joaquín Mornau y de Amat ha cedido al Ayuntamiento un pedaso de tierra gratuitamente para que se destine al objeto de una fuente y algibe publicos para uso de los vecinos de esta villa, ha resuelto poner en execucion la obra de dicha fuente a cuyo efecto ha dispuesto vender la agua sobrante (vulgo escorrentias) de dicha fuente al mas ventajoso postor para costear con este producto la obra de la cañeria fuente y abrevador correspondiente»*. AHS, Actes 29-11-1829. La venda es fa el 1832, vegeu: AHS, lligall 13.3A-1754-1880.

¹² A les actes i expedients municipals hi consten les següents, que no podem considerar una relació completa:

- 1829: Pau Turull i Llorenç Sardà: 357 lliures, que el

El 1829, els veïns del carrer de la Salut demanaren una font en aquella àrea *«en vista de extenderse notoriamente la poblacion por aquella parte de la villa»*.¹⁰ La qüestió de l'augment del nombre de fonts en funció del creixement urbà fou també una constant que trobà una solució institucionalitzada. La resolució de la nova font esdevingué clàssica per als casos següents, ja que es féu amb càrrec a la venda de les aigües sobreres.¹¹

Les vendes perpètues d'aigües sobreres de les fonts es portaren a terme en nombrosos casos en els anys d'arrencada industrial, i arribaren a incloure, en determinats casos, la venda de part del mateix flux del subministrament. Amb les quantitats ingressades s'obriren les noves fonts i es milloraren les canonades.¹²

La venda de l'aigua del subministrament per finançar les obres de les mines esdevingué, però, l'origen de conflictes. Aquest fou el cas de la venda perpètua a Pau Turull i Llorenç Sardà de 3 plomes per 200 duros, sense cens anual, amb la intenció d'invertir aquesta quantitat en la neteja de les canonades i en l'allargament de les mines. *«Cuando el Ayuntamiento a mediados de 1837 acordó prolongar la mina del unico manantial que tiene esta pobla-*

1838 esdevenen 3 plomes d'aigua directa i no d'escorreries, pel preu de 200 duros (AHS, lligall 13.3A.1754-1880).

- 1835: Pere Turull decideix fer la font del carrer del Convent i la del carrer de Sant Josep; en aquesta darrera es fa constar el respecte dels drets adquirits per l'ús del safareig nou, d'on ha de venir l'aigua. *«sin perjuicio del citado labadero, en los casos de escasez de agua que puedan ocurrir»* (AHS, Actes, 5-4-1835). El creixement urbà és encara un fet excepcional ja que el subministrament no és igualitari, sinó en funció d'uns majors drets en les àrees velles. Els costos es cobreixen amb les escorreries: 330 lliures per 2 plomes d'aigua continua a la font del carrer de Sant Josep (AHS, lligall 13-3EG.1826-1899).

- 1836: es ven l'aigua del safareig nou des del dissabte a la nit fins al diumenge al matí i l'aigua de les escorreries (la que vessa) durant tot el dia (AHS, lligall 13.3S.1859-1909).

- 1836: venda de les escorreries de la font del carrer de Sant Honorat: 337 lliures (AHS, lligall 13.3A.1754-1880).

- 1842: Magi Planas i Maria Planas, renovació d'un antic dret: 2 plomes per 200 duros (AHS, lligall 13.3A.1754-1880).

- 1847: escorreries de la font del carrer de Sant Honorat: 377 lliures (AHS, lligall 13.3A.1754-1880 (19)).

ción para el hallazgo de mayor caudal de aguas, eran estas muy escasas. Desde entonces la población ha aumentado considerablemente y va aumentando cada día, al paso que las aguas han ido siempre a menos». El projecte d'allargar les mines no es va fer. En ésser invertits els 200 duros de Turull i Sardà en la neteja de les mines i canonades, no en resultà l'efecte esperat, «asi que al paso que las aguas no aumentaron, para el público hubo tres plumas de menos». Amb les secades de l'any 1839, «las tres plumas de agua limpia que tienen (...) Turull y Sardà es un semillero de reclamaciones y quejas».¹³

El fracàs d'allargar les mines cap a Collsarlaca, iniciat l'any 1837, es troba en la base de la constitució de la *Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*. En el període en què l'Ajuntament es proposà d'allargar les mines a la vila hi havia contribucions especials per a fortificar-la, el que representava un inconvenient econòmic per a la realització del projecte. La Comissió formada sota l'alcaldia de Francesc Viladot proposà l'execució de 250 canes de mina cap a Ponent, a partir de les existents¹⁴ i vers la plana de Ca n'Oriac. Per realitzar-ho es vengué una part del flux de l'aigua que s'havia d'aflorar.

La situació del subministrament era molt crítica per a la població a partir de 1837. Hi hagué queixes contra la concessió a Turull i Sardà, es produïren robatoris d'aigua des de les canonades, es prohibí emportar-se l'aigua de les fonts amb cubells o portadores i s'arribà a fer vigilar per la Milícia Nacional els safareigs. Aquesta situació coincidí amb l'envelliment de les canonades, en particular la que distribuïa l'aigua per l'interior de la població, per a la renovació de la qual s'utilitzà una altra vegada l'impost sobre la carn.

L'any 1841 es féu front a l'intent de Terrassa de construir una nova mina en direcció a Sabadell. Amb l'adhesió de Sant Pere de Terrassa, Barberà, Sant Quirze, Cerdanyola, Barcelona i de pagesos

interessats, s'adreçà una Memòria a la Diputació, que és un primer cas simptomàtic de les futures lluites amb Terrassa pel repartiment del territori en termes de subministrament d'aigües. La Memòria utilitza tot tipus d'arguments i els més usuals tòpics de la competència entre les dues ciutats: «el Ayuntamiento de Tarrasa, que sin duda no puede mirar con buenos ojos el rápido incremento que confiesa va tomando en Sabadell el movimiento industrial...».¹⁵

Sabadell feia valer el dret al manteniment estricte de tota l'orografia veïna, més enllà dels vessants estrictes del torrent de Sobarber, i incloïa en les seves al·legacions tots els torrents fins al de la Grípià, últim del vessant del Besòs i que era força a prop de la població de Terrassa. S'afirmava que tota modificació d'aquest ample paratge canviava els recursos hídrics de Sabadell i, en definitiva, els de tots els que se n'aprofitaven més avall, fins la mateixa Barcelona. La Memòria presentada li concedia a Terrassa el dret del vessant del Llobregat. L'amplitud territorial d'aquesta discussió ens remet a qüestions ben actuals...

LA «SOCIEDAD DE AMANTES DE LA AGRICULTURA E INDUSTRIA DE SABADELL»

Pel març de 1843, Antoni Grau, Joan Salt, Joan Sallarès, Feliu Vilarrúbies, Antoni Casanovas i Llorenç Sardà, com a comissionats «por una numerosa reunión de vecinos» demanaven a l'Ajuntament l'autorització per a la constitució d'una societat «que tomase sobre sí la búsqueda de aguas para el público de esta villa».¹⁶ La «Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell» era aprovada per l'Ajuntament a l'inici del mes d'abril, entenent que el traspàs de les funcions a la societat no podia «inmiscuirse en cosas que tengan ni aun remotamente por objeto menoscabar ni cercenar las aguas necesarias para el público abasto».¹⁷ Els treballs de la Societat van començar en el mateix moment de ser aprovada.

¹³ AHS, lligall 13.3A.1754-1880. El 1840, la Diputació obliga al manteniment del dret de Pau Turull i Llorenç Sardà, però en casos de secades es podrà abastar amb prioritat a la vila. També: AHS, Actes 27-2-1838, 12.3.1838 i 18-3-1840.

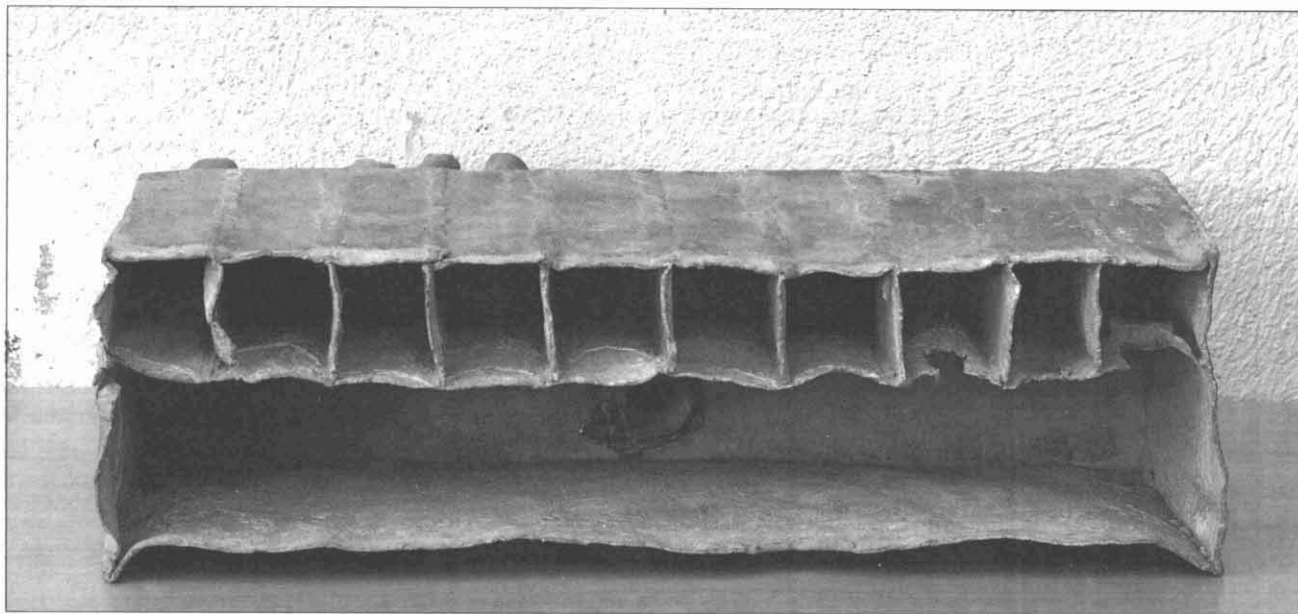
¹⁴ AHS, Actes, 9-3-1837, 20-3-1837. Es pensa també fer una font i un tercer safareig.

¹⁵ AHS, Actes, 16-6-1842. S'utilitzen arguments que fan

constar que els industrials terrassencs disposen d'aigües suficients que poden ser utilitzades pel Comú. Abans d'aquesta oposició Sabadell es mostra contrària, també, a una concessió de caràcter merament agrícola al Ripoll (AHS, lligall 13.3A.1754-188 (3)).

¹⁶ AHS, Actes, 24-3-1843.

¹⁷ AHS, Actes, 3-4-1843.

FOTOGRAFIA 2. Repartidor d'aigua per plomes per a deu accionistes. (Foto: Andreu Masagué/ Col·lecció CASSA).

Segons el reglament aprovat, la nova societat es constituïa per a «proporcionar al comú de la vila de Sabadell cuantas aguas sean posibles»¹⁸ mitjantçant un recapte de 60.000 duros de capital, repartit en accions de 50 duros cadascuna (1.200 accions) que havien de fer efectius els accionistes en el termini de cinquanta mesos (20 rals al mes). Segons el reglament, la Societat es comprometia a subministrar 10 plomes per cada 150 «hogares ó familias, tanto de las que actualmente componen la poblacion como de las que en lo sucesivo aumentase» (art. 37). L'aigua sobrera, un cop fet el repartiment públic, amb el proveïment de les fonts i el safareig en la mesura reglamentària, havia d'ésser repartida entre els 1.200 accionistes.

El repartiment s'havia de fer en funció de l'aigua trobada i del capital invertit. Si amb les plomes valorades a 50 duros hi havia prou cabal, després de deixar un marge sobrer d'una quarta part, es repartia una ploma per acció. Si aquesta proporció no era possible, es valoraria una ploma a 75

duros i els accionistes disposarien de 2/3 de ploma, si encara no n'hi havia prou, es valoraria la ploma a 100 duros i es percebria mitja ploma. A partir d'aquest mínim es preveia repartir el que es pogués entre els accionistes a proporció de les accions.

En cas que construïda la mina no hi hagués més quantitat d'aigua que la necessària per a l'abastament públic, els accionistes responien amb les seves aigües del proveïment de la població.

En cas de sobrar l'aigua, el Comú podia arrendar-la i invertir els guanys en l'ampliació de les mines. Si hi havia guanys extraordinaris, es podrien invertir en obres de «pública utilidad y ornato». Els mateixos accionistes podien arrendar l'aigua no utilitzada i afegir-la als cabals públics (articles 35 a 49).

Els costos de les despeses del manteniment de la mina es pagaven a raó de 2/3 per part dels accionistes i 1/3 per part de l'Ajuntament (art. 51).

¹⁸ Vegeu: *Reglamento...* (1843).

La Societat es regia per una Junta Directiva, una consultiva, un tresorer i un comptador. Les dues Juntes es van fondre en una de sola el 1861 i el nou organisme quedava format per cinc socis i tres regidors de l'Ajuntament, segons el conveni pactat amb l'Ajuntament abans del 1861. Vegeu: *Ayunta*

miento de Sabadell (1948), p. 32. També: J. SALVADOR ROIG i A. FORRELLAD SOLÀ (1967), p. 9.

No hem trobat aquest conveni anterior a 1861 que, de totes formes, no és el de 1846 (desembre), conveni que és el que serveix de pauta per constituir el 1868 la «Sociedad de Propietarios de la Mina de Aguas de Sabadell».

La societat prenia el dret de dirigir i definir els treballs per a la construcció de la nova mina, donant-ne solament coneixement a l'Ajuntament, el qual tramitava els permisos a l'administració superior (art. 57 i 58).

La Societat no suposava, doncs, la privatització total del subministrament de les aigües a compte d'assegurar un determinat cabal públic i gratuït, amb la donació prèvia a la Societat de les instal·lacions i els drets de concessions de l'Ajuntament. Es tractava, únicament, de proposar un canvi en l'ordre del proveïment que possibilités cabals als particulars i l'augment dels aportats al públic, a partir de la formació d'una societat com a marc jurídic i econòmic, ja que la iniciativa no podia fer-se per part de l'Ajuntament a la vista de les seves limitacions jurídiques i econòmiques davant una inversió que s'avaluava en 60.000 duros.

Prova que l'associació s'entenia com a efímera i reduïda al temps de la realització de les mines projectades era la previsió que, un cop acabades totes les obres i dissolta la societat, una representació dels accionistes vigilaria els seus drets davant de l'Ajuntament (art. 59).

La Societat s'inspirava en aquells casos de compra de plomes d'aigua per part de particulars a l'Ajuntament que havien estat difosos en els anys trenta, però, estès ara a gran escala i amb uns preus previstos més baixos que els d'aquelles vendes. Es tractava de pagar 50 duros per una ploma d'aigua, quan en les vendes anteriors se n'havien pagat 70 i 100.

Amb una mica de sort es podia fer un bon negoci. Si les aigües eren suficients el comú n'arrendaria, no existirien impostos especials per a la construcció de mines, els particulars disposarien d'aigua a bon preu i a casa mateix i podrien arrendar les sobreres.

La conversió de la inversió econòmica que representava la constitució de la Societat en una veritable companyia concessionària del servei de les aigües municipals es produí per les especials condicions en què s'hagué de moure la societat en el futur.

La construcció dels primers trossos de mina començà al principi de maig de 1843, just acabada de fundar la Societat, amb la subhasta de la construcció de 400 canes.¹⁹ L'abril de 1844, se'n subhastaren 500 més i es determinà l'ampliació de tota la mina d'arribada al nucli, des de l'espíral fins a Can Borgonyó. El 1845 s'adjudicaren 400 canes més que, en conjunt, sumaven uns dos quilòmetres, més la renovació de la mina del Pla.

Per a portar a terme les obres s'inicià la venda d'accions a partir de 1843, però sis anys després només s'havia assolit el nombre de 337 accions, en front de les 1.200 previstes i necessàries segons el Reglament. Les vendes, tot i els detalls de l'articulat, s'entenia que es feien a 50 duros la ploma.

L'acció donava dret a una ploma lliurada en qualsevol repartidor de la societat, des d'on els accionistes havien de fer-se les canonades cap a les respectives propietats.

Hi va haver 109 accionistes amb una ploma, 47 amb dues, 11 amb tres i 7 amb quatre. A més, hi havia els majors accionistes; amb cinc accions: Josep Dòria i Prats, Josep Duran i Sors, Mateu Fontanet, Joan Lagarriga, Antoni Miarons i Tomàs Sampere; amb sis accions: Francesc d'Assís Marent, Marià Fontanet, Francesc d'Assís Cirera, Pere Oliver i Jaume Voltà; amb 7 accions: Pere Turull i Joan Sallarès; amb vuit: Antoni Casanovas; amb nou: Antoni Oriach i Barata, i amb deu: Joan Salt i Busquets.

La propietat estava molt repartida i els socis amb poques accions eren majoria. Entre els majors

¹⁹ «La mina después de vestida deura tenir la alsada ó llum de set pams, y la amplada de tres pams, habense de fer a cada costat una paret de mabó de pla de tres pams, (...) y sobre dites parets duran posarse corbes trabades ab pedres, y tot lo vuit que quedará deurá ser ple de terra al igual del terreno». Els treballs havien de fer-se dia i nit amb un mínim de 8 homes. Aquestes primeres quatre-centes canes es van concedir a 6 duros i sis rals per cana i s'iniciaren les obres el 16 de juny de 1843. Vegeu: Arxiu

CASSA, *Trabajos y Resoluciones de la Junta Directiva de la Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*, (1843-1851).

²⁰ Vegeu: Arxiu CASSA, *Trabajos y Resoluciones de la Junta Directiva de la Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*, (1843-1851). 24-5-1844: 500 canes a 25 pessetes, 2 rals/cana. Ídem 24-4-1845: 100 canes a 40 pessetes/cana i 300 canes a 32 pessetes/cana.

poseïdors trobem alguns dels redactors del Reglament i membres de la Comissió que féu les gestions per a la formació de la societat, que eren, cal suposar, els més interessats en el subministrament de les aigües.

El 1846, constatades les dificultats per vendre plomes i sense poder-se superar el nombre dels accionistes necessaris en més d'una quarta part dels inicialment previstos, es decidí una ampliació de capital per a realitzar la inversió, prèvia la renovació dels pactes amb l'Ajuntament. Amb aquests nous pactes es pretenia afavorir més els accionistes: *«pensóse en introducir ciertas variaciones á la primitiva concordia, para ofrecer alguna mayor garantia á los que, tan desinteresada y generosamente, acometian una empresa que redundaba poco más que exclusivamente en beneficio del público»*.²¹

Els nous pactes figuren com a ampliació del Reglament de 1843 i daten de febrer de 1847. En aquest nou conveni, *«si bien se consignó el deber, [per part de la Societat] de entregar el agua bastante para un lavadero por cada 600 hogares y ademas quince plumas de aquel líquido para dedicarlas á objeto de embellecimiento, en cambio quedó suprimida la reserva de la cuarta parte de aguas que se estableció en la primitiva concordia, se bajaron á ocho las diez plumas que se entregasen por cada 150 hogares y se elevó el número de éstos á 200; y aún no eran en realidad tales plumas sino una fuente que manara aquella cantidad de agua por dicho número de vecinos, al estar abierta para el consumo; pactándose que si por falta de agua para el abasto público debiese procederse á*

la reducción de la correspondiente á cada uno de los asociados, descontarianse de los referidos números de vecinos los que disfrutasen de ella, en propiedad ó arrendamiento, en sus casas».²²

L'ampliació de capital, feta a partir de les bases acordades el febrer de 1847, fou de 18.550 duros a raó de 371 accions a 50 duros cadascuna, repartides entre els 371 accionistes d'aquell moment, que foren instats a doblar el capital per no perdre drets en la Societat. Les noves accions equivalien també, en principi, a una ploma per acció. La primera sèrie d'accions era privilegiada en el subministrament, davant les de la segona sèrie. L'article final del reglament addicionat, modificava, però mantenia, la comissió que en el futur, un cop extingida la Societat i realitzades les obres, havia de vetllar per al manteniment dels drets dels accionistes. Persistia, doncs, la idea de no fer sobreviure la Societat com a encarregada del proveïment públic. Aquesta era entesa únicament com el marc d'una concreta operació d'inversió econòmica en infraestructura de portada d'aigües, tot i que les renúncies de drets que l'Ajuntament havia fet de manera exclusiva en la Societat (concessió de la Intendència de Catalunya de 1752) la configuraven, de fet, com a companyia concessionària local.

El repartiment de les accions de la segona sèrie es féu poc més o menys com a la primera sèrie, però baixà la mitjana del nombre d'accions per accionista.²³ Amb aquest capital es subhastaren les obres de construcció d'un dipòsit i 630 canes de mina cap a Collsalarca, ampliadades amb 430 més fins al Torrent del Capellà el 1848.²⁴

²¹ Vegeu: *Memoria...* (1879), p. 6.

²² Vegeu: *Memoria...* (1879), p. 6-7. A més, els pactes inclouen que la Societat es reservava l'aigua que sobrava de les fonts i safareig que es construïssin en el futur. La Societat responia de les concessions fetes a Pere Turull, Josep Sardà, Magí Planas, Camil Mimó, als escolapis i a la parroquia. L'Ajuntament renunciava a la propietat de la canonada de distribució interna de la població a canvi de la seva renovació a càrrec de la Societat i també cedia a la societat tots els drets i béns del municipi, inclòs el dret a cercar aigua i els rèdits que el servei municipal pogués posseir (AHS, lligall 13.3A.1754-1880 (19)). La Societat es reservava els possibles guanys d'arrendar aigües amb el compromís d'invertir-los en el manteniment de la xarxa. A diferència de 1843, l'Ajuntament no intervenia en el control dels possibles guanys.

²³ En total hi hauran finalment 109 accionistes amb

una acció, 47 amb dues, 5 amb tres i 6 amb quatre. Amb més accions: Josep Dòria i Prats, Josep Duran i Sors i Antoni Mirons amb cinc, amb sis: Marià Fontanet, Joan Sallarès i Pla, Pere Oriach Barata i Francesc d'Assís Manent, amb set: Pere Turull, amb vuit: Antoni Casanovas i amb deu: Joan Salt i Busquets (posteriorment traspassades). Total: 390 plomes de 2a. sèrie.

²⁴ 630 canes cap a Collsalarca, concedides a 11 pessetes, 3 rals la mina recta i a 25 la corbada per cana el 1847 i 403 canes més a 30 pessetes/cana. La mina de Collsalarca s'uneix amb la de Can Borgonyó amb 24 canes de mina a 19 pessetes/cana. El dipòsit es pressuposta en 216 duros. Vegeu: Arxiu CASSA, *Trabajos y Resoluciones de la Junta Directiva de la Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*, (1843-1851).

Tres anys més tard del començament de les obres de la primera mina, l'1 de juliol de 1847, les aigües arribaren a Sabadell i es procedí al primer repartiment entre els accionistes des dels vuit repartidors de la Societat situats a diferents indrets de la població. El setembre del mateix any, el volum d'aigües que accedien a la vila fou mesurat en 500 plomes barcelonines, mentre que les obres d'allargament de les mines encara continuaven.²⁵ Al llarg de la dècada dels cinquanta, les inversions anuals foren molt variables, any per any, però asseguraren un subministrament suficient durant tots els períodes de forta activitat econòmica. Durant aquest temps, l'Ajuntament es despreocupà del servei de les aigües, en estar portat exclusivament per la Societat, però intervingué i regulà la utilització de les fonts per a finalitats exclusivament domèstiques amb la prohibició d'endur-se aigua amb portadores i dipòsits,²⁶ amb la qual cosa es contribuïa als interessos industrials, representats a la Societat, de fer onerosa tota utilització industrial d'aigües a la vila.

El balanç econòmic fet al final de la construcció de les mines, el 21 de febrer de 1861,²⁷ avaluà el cost de les mines en 1.157.943 rals 14 ms. (pràcticament 290.000,- pessetes) cobertes majoritàriament pels pagaments fets pels accionistes, o per subhastes d'accions que els propietaris inicials varen deixar caducar en no pagar les mesades. El valor de les aigües arrendades directament per la Societat era pràcticament inexistent. El repartiment dels costos entre els 763 accionistes finals (373 de la 1a

sèrie i 390 de la 2a) representà un cost mitjà per acció d'aproximadament 76 duros (en realitat els costos són variables per la possessió de diferent nombre d'accions de l'una i l'altra sèrie i per les subhastes realitzades de les accions caducades).

Si hom considera que a cada accionista li fou concedida una ploma d'aigua per acció, hipòtesi que no podem avaluar amb exactitud, per la manca de documentació sobre el flux d'aigües, aquesta acció hauria costat 1.240 rals (62 duros) als accionistes de la primera sèrie i 1.740 rals (87 duros) als de la segona.²⁸

L'operació econòmica, considerat efectiu el subministrament d'una ploma d'aigua per acció, hauria estat un resultat correcte si comparem aquestes dades amb els dos-cents duros que l'any 1838 van pagar Turull i Sardà per tres plomes d'aigua de la font de la Plaça Major. Tot i que el subministrament difícilment arribava a la ploma inicialment estipulada, les accions pràcticament duplicaren el valor entre 1843 i 1861.

Aquest increment fou sens dubte afavorit pel fet que les indústries amb forta demanda d'aigua havien de recórrer al proveïment de la «Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell». Hi havia, però, una solució alternativa: els pous. En desconeixem el nombre però sabem, segons les dades de F. Izard, que el 1910 hi havia a Sabadell més de 500 pous per extreure aigua tant per a usos domèstics com industrials. Moltes fàbriques —al costat del Ripoll, lògicament— acon-

²⁵ 107 canes pel repartiment interior de la vila a 2 duros i 3 rals/cana el 1848. L'any 1849 es continuen les mines de Collsalarca i es varia en corba la mina de «les Marees» i es fan 132 canes més de canonades per la vila i 192 més l'any següent. Vegeu: Arxiu CASSA, *Trabajos y Resoluciones de la Junta Directiva de la Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell*, (1843-1851).

No disposem de les Actes de la Societat entre 1851 i 1861, segurament perdudes, cosa que ens impedeix de saber el detall de les transformacions hagudes en la companyia durant aquesta dècada.

En relació al volum o flux d'aigua d'una ploma, F. IZARD (1946) dóna l'equivalència: 1 ploma = 2 m³ diaris.

²⁶ AHS, *Actes*, 21-8-1852.

²⁷ Vegeu: Arxiu CASSA, *Resumen general presentado por el tesorero D. Lorenzo Juncá: Contaduría 1843-1872*.

²⁸ La manca d'actes de la dècada de 1851 a 1861 no ens permet de conèixer l'origen i la manera com es va resoldre fer els pagaments extraordinaris. Sabem que el 1852, amb l'objecte d'augmentar el capital disponible per a la construcció de les mines, es varen equiparar les accions de la 1a i de la 2a sèrie, en drets, previ pagament de 25 duros per acció «*aún cuando esta proposición tuvo sus impugnadores y motivó violentas reclamaciones quedó a la postre aprobada*». Posteriorment, varen ser venudes les accions caducades. El pagament de 240 rals per acció es va acordar en la Junta del 27 de juny de 1858 per a finalitzar les obres. Dades extretes de: *Memoria...* (1879), p. 10. La subhasta de les accions caducades de la 2a sèrie adquireixen sobre el mercat el preu de 2.000 rals de mitjana. Es comprova l'augment de cotització (de 1.500 a 2.000 rals) i l'apreciació creixent de l'aigua. Les accions subhastades adquireixen un valor doble del que varen costar les de la 1a sèrie.

FOTOGRAFIA 3. Caseta on es situà el repartidor d'aigües de la mina de Ribatallada, al carrer del Convent. (Foto: Gaspar Sarradell/ Col·lecció CASSA).

seguien en aquella data extreure un centenar de plomes dels seus pous i mines, respectivament.²⁹

La *Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell* resolgué, doncs, en el marc d'una gestió privada, el subministrament d'aigües en les dècades de 1850 i de 1860. Aquest període fonamental en la consolidació industrial de la ciutat va comptar amb un instrument específic que, refet com veurem més endavant, va assegurar tam-

bé el proveïment —no pas sense limitacions— en el cicle expansiu de «la febre d'or».

DE LA «SOCIEDAD DE AMANTES...» A LA «SOCIEDAD DE PROPIETARIOS...»

Les despeses anuals que figuren en els llibres de lliuraments efectuats per la Societat, mostren la variació de la inversió en obres any per any (vegeu el gràfic 1). S'hi reproduïxen les primeres inversions, les realitzades a partir de 1848 —sobretot a les mines de Collsalarca— i les dels anys cinquanta a partir dels pagaments extraordinaris. Els baixos valors dels primers anys seixanta tanquen el període de la construcció de les mines. A partir de 1865, l'Ajuntament establí contractes per canviar les concessions fetes trenta anys abans amb Pere Turull, Llorenç Sardà, Magí Planas, etc, de les aigües sobrereres de les fonts, o de concessions directes d'aigua, per un nombre de plomes equivalent, a partir del subministrament de la Societat «*libre de pago, sin tener por ello, ningún derecho á la mina de aguas*»³⁰ i amb la condició que aquests cabals podran ésser reduïts en temporades de secades.³¹

Aquests canvis ens permeten valorar l'augment del preu de les plomes d'aigua. Els convenis realitzats mantenien el subministrament anterior de forma perpètua, amb una forta revalorització de les inversions que aquests particulars havien fet. Dues plomes comprades per Marià Fontanet, l'any 1835, a la font del carrer de Sant Josep, per 330 lliures (154 duros) foren canviades per unes altres dues de subministrament de la *Sociedad de amantes* el 1863, que es valoraren en 240 duros.³²

A partir de 1861, el funcionament de la Societat fou replantejat en un procés que durà pràcticament una dècada i que no portà a la dissolució inicialment prevista un cop acabades les mines, sinó a la refundació.³³ A partir de 1861 es plantejaren qüestions com ara la legalitat de l'Associació i la capacitat de garantir judicialment les vendes de títols, la millora de l'eficàcia de la gestió, etc. En aquesta situació de replantejament de la Societat

²⁹ F. IZARD (1946).

³⁰ Vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell* 2-4-1865.

³¹ Són 75 plomes en total el 1879. Vegeu: *Memoria...*

(1879), p. 13.

³² AHS, lligall 13.3 EG.1826-1899 (*Venta en pública subasta...*).

es nomenà una primera comissió encarregada de redactar de nou uns estatuts.

Les obres portades a terme complementaren tota la instal·lació existent i en algun cas ratllaren l'ostentació. El 1862 es decidí la construcció dels clarificadors, el «Templet de les Aigües», acabats el 1867. Les obres de construcció de les mines o canonades foren mínimes com ens mostren els lliuraments anuals efectuats per la Societat: el 1862 un tros de mina a Can Llong i el 1865 un ramal a Ribatallada de 30 canes. Les obres dels clarificadors del carrer de Vilarrúbias manifesten l'opulència d'una Societat, relativitzada per la manca d'aigües dels anys posteriors, i que fou criticada per alguns accionistes com a una obra de pur luxe, ja que «*un simple cobertizo o sin él, podía tener la Sociedad clarificadores, ahorrando una cantidad que en su concepto fue malamente invertida*». ³⁴ L'edificació dels clarificadors marca el moment de transició de la Societat coincident amb l'agreujament de la manca d'aigües per motiu de les secades, després de tot un període en què la manca d'aigües no havia estat cap problema.

Tot i la situació de crisi econòmica en els darrers anys seixanta, la insuficiència de les aigües no deixà d'influir negativament a la indústria local per la seva manca i per l'envelliment de les canonades en molts trams. L'ampliació de les mines o la millora de les conduccions rebé el suport dels industrials amb l'augment dels pagaments anuals, «censos», o amb l'avenç dels pagaments corresponents als anys futurs: «*Con este proceder lograria la industriosa Sabadell ver realizada con prontitud una mejora reclamada por la opinión pública, porque es equitativo el que todos indistintamente reciban las*

³³ A partir de 1861, novament hi ha actes minuciosament redactades: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*. Les actes dels anys quaranta tenien més el valor de simples anotacions que de veritables actes com les que des d'ara trobem. A partir de 1861, es recuperen llibres i documents perduts, es renoven els vells títols i es refan els perduts. Durant els anys seixanta queda clar que no és possible de cancel·lar el «negoci» un cop acabat, com es pensava en els reglaments de 1847 i 1843 i que cal un funcionament de tipus companyia concessionària del servei d'aigües públiques. Totes aquestes qüestions són les que es plantegen a partir de 1861, i que fan intergar als associats sobre la legalitat de la Institució vistos els

aguas que deben corresponderles, y que cada día adquieren mas estima, no dudando que las acciones ó títulos entonces se cotizarian hasta 3.000 reales una». ³⁵ Per al manteniment de la Societat, acabades les obres de les mines, es va crear un pagament mensual, «censo», de 20 rals anuals. ³⁶

La major agilitat en la gestió de la Societat fou demanada com a primer pas per a cobrar els «censos» anuals endarrerits (el novembre de 1865 es cobraven els de 1863), per a sol·licitar avenços i, si era necessari, per a elevar al 6 per cent la contribució anual de cada accionista a la Societat. ³⁷

El tema plantejat era la reconversió de la *Sociedad de Amantes* en una nova entitat que invertís permanentment en la renovació i l'ampliació de les instal·lacions i que assegurés l'aprofitament de les aigües a un determinat cost, en la mesura que ja no era possible un subministrament que rendís perpètuament de l'antiga inversió, talment com un rèdit en espècie.

«*La sequía que venimos experimentando hace dos inviernos debia producir su natural efecto, y hoy apenas tenemos agua para los usos más indispensables*».

«*Las numerosas fábricas y demás industrias de esta villa reclaman eficazmente, no solo que sean una verdad las 1.200 plumas de la Sociedad de aguas, sino que se procure mayor caudal aunque hayan de hacerse algunos desembolsos, que serán sobradamente recompensados por varios conceptos; ya sea para tener la seguridad de que puedan funcionar las fábricas y otras industrias que hoy tenemos, y cuya marcha dificulta la falta de aquel elemento (...)*». ³⁸

reglaments, els pactes amb l'Ajuntament i els acords d'ampliacions de capital presos en Junta General sense un articulat que ho preveïés.

³⁴ Vegeu: Pere Bulbena a la Junta General del 27-7-1868; vegeu també 4-11-1866. Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*.

³⁵ Vegeu: *Eco del Vallés*, 9-6-1867.

³⁶ Vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 2-4-1865.

³⁷ Vegeu: *Eco del Vallés*, 9-6-1867.

³⁸ Vegeu: *Eco del Vallés*, 21-6-68. L'article reflecteix la situació canviant de la Societat arran de l'últim canvi de Junta.

Es tractava, no sols d'augmentar el valor de les accions a resultes de l'escassetat i la monopolització dels recursos efectius d'aigua, sinó que el fruit d'aquestes accions, el subministrament fos suficient per al desenvolupament industrial; a més, la manca de proveïment, si no es feien noves obres, amenaçava el preu assolit per les accions en el mercat. No calia un pagament continuat de censos anuals de 20 rals., un dos per cent del valor nominal de l'acció inicial, sinó el pagament d'un «interès», d'un «lloguer» suficient per al manteniment tècnic del servei i en funció directa del cost del manteniment de les noves construccions de mines.

El reglament de la nova Societat, *Sociedad de propietarios de la mina de aguas de Sabadell*, fou aprovat pel governador de Barcelona el desembre de 1868 i cal suposar que amb extrema facilitat vista la coincidència entre l'esperit administrativista sorgit arran de la Revolució de Setembre i el contingut del Reglament presentat. Aquesta era la primera vegada que el govern aprovava el reglament i es superava l'estricta marc local que s'havia seguit com a àmbit legal. Els dubtes de la validesa de l'aprovació exclusivament municipal de l'anterior reglament o dels pactes signats amb l'Ajuntament ja havien fet dictaminar que fins llavors era «una asociación fuera de la ley».³⁹

Els objectius de la nova Societat partien dels pactes amb l'Ajuntament del 1846 per al subministrament d'aigua als serveis públics i als accionistes, un cop coberts els primers.

S'estipulà el pagament de 20 rals anuals per a la formació del pressupost ordinari i dels paga-

ments extraordinaris que pogués decidir la Societat en Junta General. Els pagaments eren obligatoris i l'incompliment podia originar la subhasta del títol de l'accionista morós. Els fons de la Societat es constituïren a partir dels pagaments ordinaris i extraordinaris, de la contribució municipal al manteniment de les instal·lacions (1/3 dels costos), i dels fons que es poguessin obtenir de la venda d'aigües i de les multes als possibles morosos.

La Societat quedava administrada i dirigida per una Junta de cinc membres, més tres vocals nomenats per l'Ajuntament, la Junta era fiscalitzada i nomenada, en la part relativa als membres de la Societat, per la Junta General Ordinària, on el vot era proporcional al nombre d'accions posseïdes per accionista.⁴⁰ El Reglament de la Societat articulava únicament el funcionament intern de l'entitat i deixava lliures els pactes amb l'Ajuntament que es podien adaptar fàcilment a les circumstàncies canviants.

El Reglament representava, doncs, una legalització de la Societat i l'estipulació dels seus instruments.

L'entitat havia tingut el 1863 un any d'activitat mínima després d'una davallada contínua des de 1858. L'aprovació del Reglament representà un dels primers passos iniciats des de 1864 però que no suposaren, fins a la constitució de la *Sociedad de Propietarios*, grans esforços econòmics. Només a partir de 1872 es portaren a terme obres importants, amb un màxim el 1877, que asseguraren el subministrament durant els anys centrals de l'onada de la «febre de l'or». Després vingueren uns anys d'inactivitat de la Societat i només a final de

Es nomena una nova comissió per a l'estudi d'un nou Reglament i es fa balanç de la situació de les instal·lacions:

- Pràcticament la totalitat de les mines no serveix o cal netejar-les.

- Els 15 o 16 repartidors de la vila «enteramente insertibles», excepte el nou del carrer del Convent.

- Canonades: «si bien están en mal estado no por esto dejarán de conducir mayor caudal de aguas del que hoy tenemos». També: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 27-6-1868.

En la Junta de juny de 1868 el president informa: «que el caudal de agua que hoy tenia la población es sumamente escaso y que habia llegado al extremo de no tener mas que 250 plumas de agua para alimentar las fuentes y lavaderos públicos y repartir las

sobrantes a 1.200 titulos de propiedad que hoy día hay creados». Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 27-6-1868.

³⁹ Vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 15-2-1863.

⁴⁰ Vegeu: *Reglamento...* (1869).

Un element característic del nou caràcter de la Societat és la possessió d'edifici social a partir de 1871 en què situaren la secretaria en una casa construïda al costat del repartidor del carrer de les Valls. Fins ara l'Associació mancava de local i els llibres es guardaven a l'edifici dels clarificadors. Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 28-6-1871 i 8-7-1871.

segle, i de manera excepcional, es portaren a terme certes inversions notables, però mai amb els volums ni amb la continuïtat de les inversions de la renovació de les instal·lacions de captació fetes entre 1873 i 1880 (vegeu el gràfic 1).

Les primeres accions de la *Sociedad de Propietarios* es centraren en la renovació dels repartidors envellits, en la neteja de les mines i en la substitució de la mina de l'any 1821. A partir de 1870, es començaren a fer pous de prova per a buscar noves aigües, en coincidència amb moments de màxima penúria. En aquests moments calgué tallar el subministrament durant la nit quan, a més, amb l'augment de la població, el compliment del contracte amb l'Ajuntament exigia la instal·lació de noves fonts.

En aquesta situació es feren contractes per tres mesos amb Can Borgonyó per pouar des dels seus pous 300 plomes d'aigua al preu de 1.500 rals. El 1870 també es feren les ofertes de la utilització de les aigües de Ribatallada. Atenent les proposicions del propietari, Ignasi Juliana, es començaren negociacions que es pararen l'any següent. Les ofertes d'aigües i les expectatives de la Societat es diversificaren i començaren a apuntar en la direcció de Terrassa, cap a la Torre Bonica i Can Viver.⁴¹

Aquest darrer projecte s'avaluà en 35 o 40 mil duros en la Junta Extraordinària de maig de 1871, i s'aprovà unànimement la realització i el pagament d'una contribució extraordinària de 20 rals mensuals.⁴² En la mateixa Junta General es demanà la modificació dels convenis signats el 1847 (pactes de desembre de 1846) amb l'Ajuntament, a favor de la Societat.

Per a la realització de les mines, la Junta Directiva exigí el pagament puntual dels recàrrecs de

20 rals mensuals i arribà a fer tancar l'aigua als morosos. Dins de la Societat es produí l'oposició de particulars com Feliu Vilarrúbias, fundador de la Societat, el qual topava amb els nous aires i exigències. Feliu Vilarrúbias acabà venent-se les plomes en no acceptar les imposicions aprovades a les Juntes. Les queixes pel tancament d'aigües no poden ser més explícites: *«nadie que no quiera adelantarse a la Internacional puede alterar por sí, ni colectivamente la propiedad»*.⁴³

A partir de 1872 es produïren canvis tecnològics importants en iniciar-se la utilització de canonades metàl·liques, de moment en el subministrament intern de la població, i amb el precedent d'alguna utilització esporàdica de plom pocs anys abans. Hi hagué també experiències de substituir les canonades de fang per canonades de gres. Aquests canvis i noves experiències coincidiren amb la renovació dels repartidors.

A l'any d'haver iniciat la construcció de les mines cap a Can Llong, s'obtingueren els primers resultats: 250 plomes a un cost de 4.383 rals, 50 cèntims: *«en ninguna población de la importancia de la nuestra se poseía agua por tan infimo precio; no costaba á los que pertenecían á la Sociedad desde su principio mas que sesenta y dos duros si fueran tenedores de la primera serie, y ochenta y siete si lo fueran de la segunda»*.⁴⁴

Les obres es continuaren cap a Can Viver, però els resultats inicials no tingueren continuïtat. Així, l'any 1875, un cop passada l'eufòria de les primeres trobades d'aigua, la Societat, en el conjunt de les mines, no disposava de més de 206 plomes. En aquesta situació de manca d'aigües, els posseïdors dels terrenys que les mines havien de travessar augmentaren les seves exigències i dificultaren els projectes de les noves portades d'ai-

⁴¹ Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 20-7-1870, 11-9-1870 i 4-1-1871. Hi ha ofertes d'aigua de Can Moragues que no poden ésser utilitzades sense perjudici dels molins i de la mina de Montcada de Barcelona; mentrestant se segueix comprant aigües dels pous de Can Borgonyó.

⁴² El projecte inclou la realització de nou de la mina de Can Borgonyó fins als clarificadors per donar cabuda als nous cabals. La mina cap a Torre Bonica i Can Viver seria la continuació, des de Can Llong, de la mina de l'any 21. Arxiu

CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 21-5-1871.

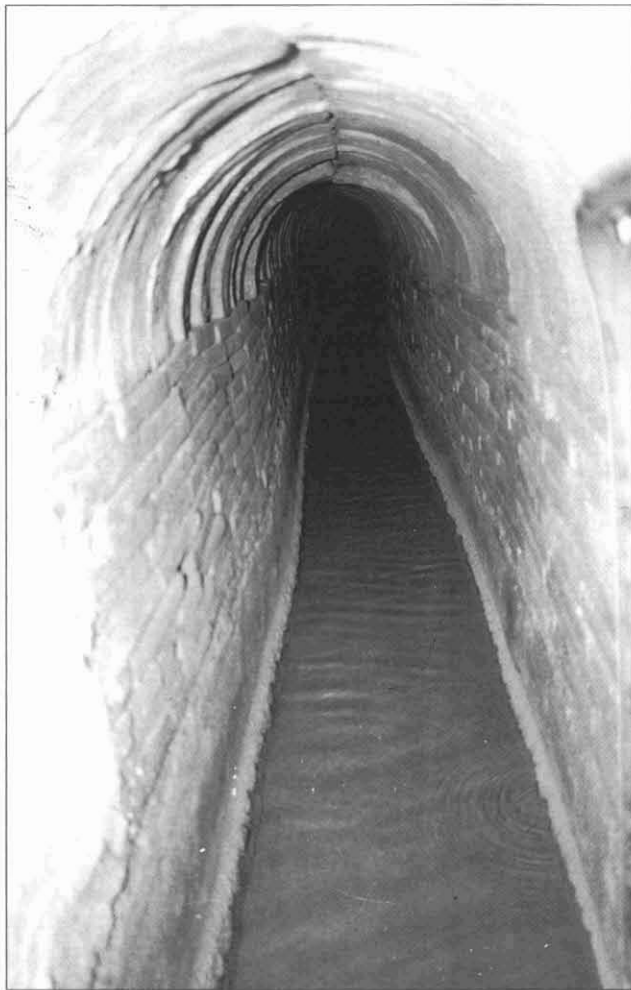
⁴³ Vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, Junta General de 28-2-1872. A més de Feliu Vilarrúbias, Pere Bulbena també forcejava amb la Junta.

⁴⁴ Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 2-2-1873, 17-9-1873 i 15-3-1875.

PLANO DEMOSTRATIVO
DEL ESTABLECIMIENTO DE LA MINA
DE AGUAS
EN SABADELL

Plànol de la mina d'aigües de Ribatallada a Sabadell, dibuixat per Josep Lacueva i Sanfeliu, mestre d'obres; 31 d'octubre de 1865. Escala 1:5000. (Procedència de l'original: en dipòsit al restaurant Rosas-Gasull de Sabadell. Reproducció fotogràfica cedida per CASSA).

FOTOGRAFIA 4. Interior de la mina d'aigua de Ribatallada. (Foto: Joan Pérez / Col·lecció CASSA).

gües. Per a resoldre la qüestió es plantejà fer alguna marrada amb les mines i comprar aigües a Andreu Marí que començava a fer les obres per portar a títol privat, com veurem més endavant, aigües per al subministrament de Sabadell.⁴⁵

⁴⁵ Els propietaris dels terrenys exigeixen fins a 1.200 duros pel dret de travessar les seves propietats (Cas de Can Figueres). Travessar les propietats de Ca n'Oríac havia costat, en la construcció de les mines de Collsarlca, un total de 13 accions de la mateixa Societat com a compensació; un valor nominal en aquells moments de 650 duros. Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 22-4-1875, i *Memoria...* (1879), p. 12.

⁴⁶ Vegeu: *Memoria...* (1879), p. 7.

⁴⁷ L'original del conveni és a: AHS, lligall 13.3A.1875.

Els pèssims resultats i la manca d'aigües s'accentuaren vers 1875, i la Societat s'adreçà novament a l'Ajuntament per tal de modificar els pactes: *«tanto en fuerza de la concordia de 1843 como en la del convenio posterior (...) quedaba La Asociación dependiendo, en cierto modo, del Ayuntamiento y sujeta á su tutela, lo cual no dejaba de tener gravísimos inconvenientes para la libre marcha de la primera en el fomento de sus intereses; y, al propio tiempo, era ocasionada á no pocas y casi invencibles dificultades, la aplicación práctica de lo establecido para los casos en que debiese procederse a la reducción de las aguas»*.⁴⁶

El nou conveni, acceptat per l'Ajuntament, contenia com a punts més importants la reducció del subministrament públic (una font per cada 200 veïns i un safareig per cada 1.000) i dels cabals (8 plomes de flux en aixeta oberta). També consignava *«que en ningún caso deberá consumirse para el abasto público más de la mitad del total de las aguas de las que afluya al depósito general»*, que l'Ajuntament participaria, no ja en les obres de manteniment de les instal·lacions, sinó en 1/5 del cost de la mina cap a Can Viver i continuaria en el futur la participació municipal en les noves obres *«si asi lo tiene por conveniente, y, si no esta conforme, la Asociación tendrá el derecho de reducir las aguas que encuentre, en virtud de nuevos alumbramientos, por las minas en áquel entonces existentes y disfrutará de ellas sin participación del público»*.⁴⁷

El resultat final fou que *«Mediante este convenio, en el cual se pactó que quedaban refundidos y derogados con el mismo todos los anteriores, puede funcionar libremente la Asociación sin aquella estrecha tutela del Cabildo municipal que, por muy honrosa que fuese, siempre la ofrecía inconvenientes para su desarrollo; y por otra parte, no podrá llegar jamás el*

1880 (220). L'ajuntament tenia l'obligació de fer el manteniment i de crear la xarxa de canonades per al servei de la població a les fonts i al safareig. En endavant, l'Ajuntament farà efectiva la participació en la societat amb el manteniment de les instal·lacions. Hi havia fins aleshores sols el precedent de la col·laboració de l'Ajuntament en la neteja de les mines de Collsarlca, el 1872 (AHS, *Actes*, 17-5-1872). La Societat continuarà exercint el dret de prendre servituds de pas per les seves canonades gratuïtament per tots els carrers de la vila.

caso, como era de temer, que siendo los asociados los que efectuaban los desembolsos para aumentar el caudal de aguas, viéndose privados de ellas, reportando al público, si no todo, la más principal parte del provecho; habiéndose también desterrado, para lo futuro, lo que de leonino entrañaban la concordia y convenio anteriores».⁴⁸

La privatització de la Societat havia fet un gran pas amb l'aprovació del conveni; aquest nou pacte nasqué dels clams que contra l'Ajuntament hi havia entre els accionistes a causa de l'augment constant dels cabals públics, derivat del creixement de la població, en una situació crítica: el producte de les mines era mínim, les instal·lacions existents havien estat construïdes pràcticament del tot per la Societat des de 1843, les antigues concessions de l'Ajuntament eren inútils de cara a obtenir drets de minar cap a Can Viver i el torrent de la Grípia i la població de Sabadell s'havia doblat des de la fundació de la Societat.

A la Junta General d'abril de 1877 es formulà que calia una separació completa entre l'Ajuntament i la Societat en el tema de la mina de la Grípia. El pagament d'1/5 del cost dels 3.506 metres de mina del nou projecte per part de l'Ajuntament, l'igualava, de fet, a qualsevol altre accionista.⁴⁹

El nou conveni, un cop signat, no va satisfer l'Ajuntament «pues que tal como se encuentra redactado, podría dar motivo á que a pesar de hacer el Ayuntamiento el desembolso de unas 40.000 pesetas tuviera menos agua en épocas de escasez, que hoy día percibe».⁵⁰

⁴⁸ Memoria... (1879), pp. 7-8.

⁴⁹ Pressupost de les mines cap a Can Viver i fins a torrent de la Grípia: 166.535 pessetes.

⁵⁰ AHS, Actes, 24-1-1877.

⁵¹ La concessió de la mina datava de 1825 i era inicialment per al regatge de terres de secà al final del carrer Major de Terrassa. Per portar a terme l'obra, A. Marí va haver de superar un conflicte amb el poble de Terrassa que s'oposava al que considerava un robatori: estendre les mines, travessar tot Terrassa per la Rambla i la carretera de Montcada i dur les aigües fins a Sabadell. Vegeu: J. SALVADOR, A. FORRELLAD (1967), p. 11. Just abans d'iniciar el subministrament, l'Ajuntament i la Societat d'aigües de Terrassa busquen impediments a Andreu Marí. L'Ajuntament de Sabadell intercedí davant el go-

LA PRIMERA SOCIETAT PRIVADA:

«ANDREU MARÍ I COMPANYIA»

Andreu Marí i Valls, mestre d'obres de Sant Gervasi, posseïa la propietat d'una mina d'aigües a Terrassa, anomenada mina Vinyals, situada arran de la riera de Palau, al nord-oest d'aquesta ciutat. Vers 1872, Andreu Marí s'associà amb els senyors Vives, Roviralta i Vinyals.⁵¹

L'Ajuntament de Sabadell va informar que era «muy beneficioso a los intereses de Sabadell el proyecto presentado en el gobierno de la provincia por D. Andrés Marí para la conducción de aguas potables a esta villa».⁵² Cinc anys després d'iniciada l'empresa, Andreu Marí demanava fer les primeres canonades per a la ciutat, amb condonació de taxes municipals a canvi de l'oferiment d'aigües a l'Ajuntament. Les aigües de la Companyia varen quedar incrementades amb d'altres, posseïdes a Can Viver, la Torre Bonica, Ca n'Anglada i altres llocs, que s'afegiren a les de la mina Vinyals, les quals van arribar a Sabadell pel juliol de 1878. Marí i companyia es comprometia, d'acord amb l'Ajuntament, a dedicar-se exclusivament al subministrament de Sabadell.

La venda de les plomes d'aigua es plantejà en pagaments a terminis de 6 a 10 anys i amb diferents tarifes segons la quantitat adquirida. Les tarifes es situaven a l'entorn de les 1.500 pessetes per ploma i per a deu anys de proveïment. Compareu aquest preu amb els preus a què obtenia l'aigua la Societat de Propietaris, realment molt inferior.⁵³ Els compradors crearen una *Asociación de compradores de agua de la empresa Marí y otros* al cap de poc d'arribar les aigües a Sabadell. Al final de 1879,

vernador, vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 19-7-1878.

⁵² AHS, Actes, 30-4-1874.

⁵³ AHS, lligall 13.3A.1754-1880 (F). Marí podia vendre 4/5 parts de l'aigua i guardar la resta com a garantia en dipòsit. Els preus de les vendes, fins el 31-12-1879, eren:

1/2 ploma:	775 pessetes
1 ploma:	1.550 pessetes
de 2 a 4 plomes:	1.537 pessetes 50 cts.
de 5 a 9 plomes:	1.525 pessetes
de 10 a 19 plomes:	1.500 pessetes
de 20 a 39 plomes:	1.475 pessetes

FOTOGRAFIA 5. *Templet de les aigües de Ribatallada, on hi havia instal·lats els clarificadors. Era situat entre els carrers de Sant Miquel, del Taulí i de Vilarrúbias. Les escultures les va fer Josep Escayola, l'any 1860. Aquesta imatge fou presa l'any 1964 poc abans de l'enderroc del templet. (Foto: Fabra / MHS).*

Marí i companyia havia venut 234 plomes⁵⁴ que arribarien a les 244 1/2 el 1890 (133 compradors). Aquest mateix any hi havia arrendades 62 1/2 plomes (93 arrendataris).⁵⁵

La rapidesa amb què es cobrí la venda de les plomes, i el seu preu, indiquen la major demanda i la necessitat del trencament del monopoli que ostentava la Societat de Propietaris de la Mina d'Aigües de Sabadell sobre les aigües locals.

Al principi del segle vint els cabals posseïts per Andreu Marí eren d'unes 1.500 plomes, volum que es reduí al llarg del present segle fins a unes 600 plomes l'any 1931.⁵⁶

Entre l'empresa de Marí i l'Associació de compradors hi va haver nombroses diferències i conflictes pel subministrament en èpoques de seques i pels endarreriments dels pagaments, que provocaren litigis davant el Jutjat.⁵⁷

El 1895, Joan Marí, fill d'A. Marí, proposà la constitució d'una Societat Anònima que unifiqués l'empresa i l'Associació de compradors per tal de conduir aigües a Sabadell. La societat garantiria primerament el proveïment dels accionistes —els antics compradors de plomes—, i arrendaria, sense vendre-la mai, la resta de l'aigua. No s'arribà a cap acord i calgué esperar fins a 1928, amb la mort de Joan Marí, perquè els compradors adquirissin l'empresa.⁵⁸

Cal constatar que el subministrament efectuat per Andreu Marí permeté d'augmentar el nombre de posseïdors d'aigua a la ciutat, el qual no havia canviat des de la constitució de la *Sociedad de Amantes*, ja que el subministrament només era possible pel trapàs de títols d'altres propietaris i no per l'augment d'aquests. Igualment, les possibilitats d'arrendament que Marí ofería de manera

permanent permetien una oferta fins ara inexistent.

Els capitals moguts per l'empresa ranejaren les 400.000 pessetes en els deu primers anys que començà el subministrament. Aquest volum monetari pràcticament doblà el mobilitzat per la Societat de Propietaris de la Mina d'Aigües en el període de renovació de totes les mines entre 1870 i 1880.

L'ESTABILITZACIÓ DE LA SOCIETAT DE PROPIETARIS

El projecte de portada d'aigües des de Can Viver per la Societat de Propietaris de la Mina d'Aigües de Sabadell va tenir molts entrebancs i finalment no es pogué acabar. En la realització de la mina hi va haver plets que van suspendre la seva execució pocs mesos després d'iniciades les obres i signat el nou conveni amb l'Ajuntament.⁵⁹ El 1878, el propietari de Can Rull, Josep Busquets, aturà judicialment les obres quan es portaven construïts 457,47 metres del total dels 3.048,53 metres que havia de tenir la mina un cop acabada,⁶⁰ i després d'haver-se variat el trajecte de la mina per fer front a les desmesurades exigències d'altres propietats que calia travessar. Superat el problema de la direcció de la mina amb un viratge, l'interdicte de Josep Busquets fou definitiu per a la mort del projecte.

La situació del subministrament local, just en els moments anteriors a l'arribada de les aigües de Terrassa portades per A. Marí, arribà a ser molt greu. En aquesta situació la Societat va demanar a Andreu Marí de fer servir les seves mines per portar aigua a Sabadell des de Can Viver. Marí es mostrà molt exigent amb la Societat, tal com havia fet anys abans quan proposà de comprar tota la

⁵⁴ Arxiu CASSA, *Actas de las sesiones de la Junta Directiva y Generales de la Asociación de compradores de agua de la empresa Marí y otros*, 28-12-1879. Les vendes van cobrir les necessitats de la població: des d'aleshores, les vendes van créixer lentament; 1881: 240 plomes venudes.

⁵⁵ Arxiu CASSA, *Llibreta de compradores de Agua de la empresa D. Andrés Marí y otros*, 15-3-1890.

⁵⁶ Dades de 1903: J. SALVADOR i A. FORRELLAD (1967), p. 12. Dades de 1931: F. IZARD (1946).

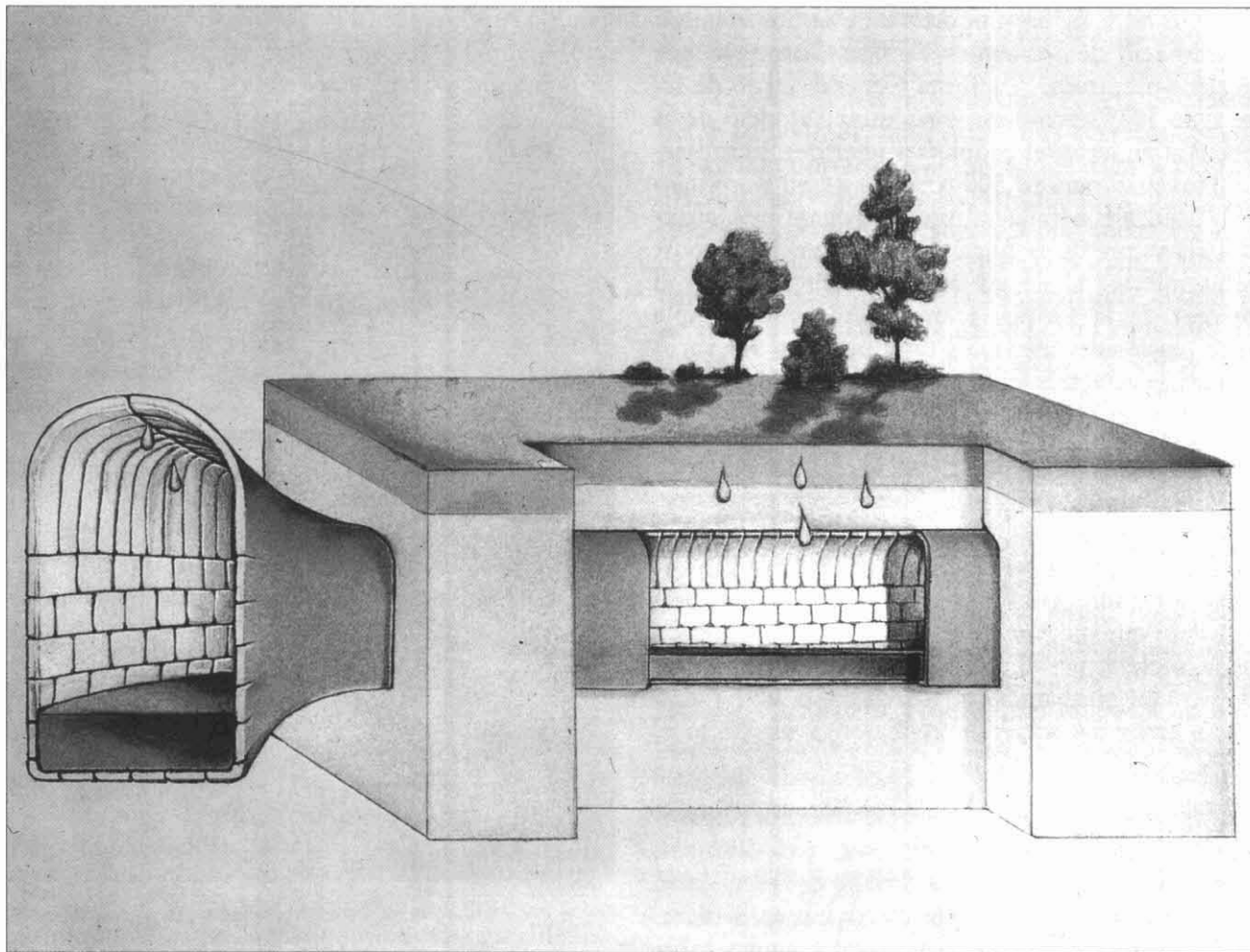
⁵⁷ Vegeu: Arxiu CASSA, *Memoria sobre la venta, con-*

ducción y explotación de aguas de la mina «Vinyals» de D. Andrés Marí y otros llamada vulgarmente «Aguas de Terrasa», setembre de 1906.

⁵⁸ Vegeu: Arxiu CASSA, *Actas de las sesiones de la Junta Directiva... Andrés Marí...*, 30-10-1895 i J. SALVADOR A. FORRELLAD (1967), p. 12.

⁵⁹ Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 14-8-1878.

⁶⁰ Obres subhastades a 47,50 ptes. *Memoria... (1879)*, p. 27.

IL·LUSTRACIÓ 1. Secció transversal de l'interior d'una mina. (Autor: Jordi Altarriba. Foto: Col·lecció CASSA).

Societat de Propietaris de la Mina d'Aigües.⁶¹ L'acceptació final dels requeriments fets per la Societat permeté de portar aigües a Sabadell. Però, els conflictes entre les dues Societats van aturar l'entesa inicial, que hauria estalviat a la Societat de Propietaris la construcció de mines pròpies i, alhora, el plet amb Can Rull. Amb els anys a venir, els drets de l'explotació de Can Viver, en part a resultes de qüestions judicials, anaren a parar a mans d'Andreu Marí.

⁶¹ Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 28-4-1875: «en virtud de lo cual se vendería a dichos Sres. (Marí i C^a) todos los derechos y pertenencias de la sociedad mediante que ellos se obligaran á entregar para el servicio público cierto número de

La definitiva solució del subministrament per a la Societat de Propietaris vingué per la banda on la Societat havia extret tradicionalment les aigües. Ignasi Juliana, propietari de Ribatallada, va refer les ofertes a la Societat a partir de 1878. La negociació acabà amb l'adquisició de la seva propietat, a l'inici de 1879, per 11.250 duros.⁶² Aquesta adquisició resultà, pel preu, molt favorable per a la Societat, i sobre la seva explotació es basà pràcticament tota l'activitat posterior de l'entitat.

plumas de agua y otro para los accionistas».

⁶² Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 16-1-1879. La mina per conduir les aigües es subhasta a 35 ptes./cana.

Un altre recurs important de la Societat fou l'exploració de les aigües de Can Borgonyó per mitjans mecànics.⁶³ La Junta General del 16 de febrer de 1879 aprovà de concentrar l'atenció de la Societat en les dues propietats referides. El projecte d'inversió pujà a 7.500 pessetes a Can Borgonyó i a 20.000 a Ribatallada. Aquestes quantitats, afegides als valors de la finca, formaren un pressupost molt inferior al de les obres començades cap al torrent de la Grípia, i era fàcilment finançable amb pagaments mensuals de 5 pessetes per acció durant gairebé tres anys.⁶⁴

Coincidint amb l'abandonament de les obres cap al torrent de la Grípia, s'iniciaren les obres de la Mina Pública d'Aigües de Terrassa en aquest torrent fins a Can Salas, al nord de Ribatallada. Això mogué els membres de la Junta a impedir una obra que s'adreçava sense dissimulació cap a Ribatallada, i que afectava precisament l'última sortida de la Societat per al proveïment local. Els plets judicials i les picabaralles arribaren fins a 1891. Finalment ambdues societats arribaren a un pacte el 1896.

A partir de 1879, la Societat assegurà i legalitzà les concessions. Aquesta fou, pràcticament, l'única acció d'aprofitament directe de la legislació d'aigües en els seixanta anys d'activitat en la recerca d'aigües per part de la Societat d'aigües sabadellenca, fet que no deixa d'ésser significatiu.

La Societat concentrà l'atenció en la consolidació dels fluxos de què disposava a Can Borgonyó, on el 1884 s'extreien 400 plomes, i de Ribatallada, on es feren els dipòsits el 1896. Hi hagué alguns intents sense èxit d'adquirir aigües al Ripoll i es referen algunes mines envellides. En el projecte d'aprofitament d'aigües del Ripoll, el 1882, es

⁶³ En temps de secades rajaven 60 plomes de Ribatallada, abans de la compra de la propietat i l'ampliació de les mines. De Can Borgonyó, se n'extreien 100 plomes durant 12 hores diàries amb bombes; *Memoria...* (1879), pp. 28 i 29.

⁶⁴ Fins el 1879. A partir de 1871 no s'han cobrat els pagaments anuals de 5 ptes. i dels extraordinaris mensuals, sols 30 dels 111 que pertocaven, *Memoria...* (1879), p. 21. Val a dir que les accions es van multiplicar per 1 1/2 en nombre a partir de 1861, en passar de 762 a 1.143 en total. Aquest fet repercuteix en un cert augment, insignificant per altra banda, dels pagaments per títol corresponent a 1843 o 1847. Les accions

parlà d'aplicar l'expropiació forçosa, però ni aquest tipus de gestió ni l'aprofitament del Ripoll es dugueren a terme en el segle dinovè.

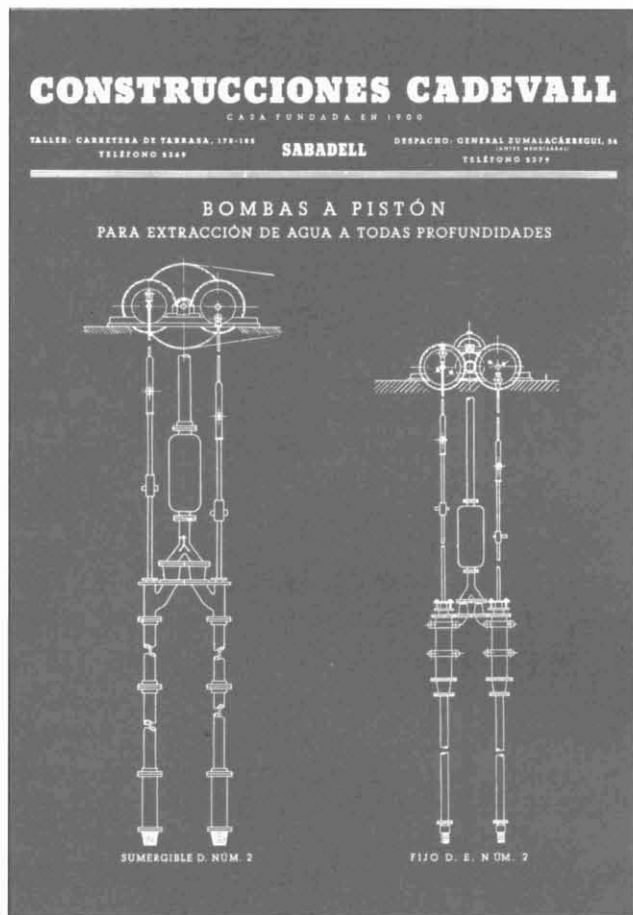
En endavant, les novetats tècniques difoses en aquesta època, com l'aixecament mecànic d'aigües o les conduccions amb canonades metàl·liques, provocaren una situació molt diferent en el recaptament d'aigües. Els sistemes utilitzats fins llavors eren pràcticament els tradicionals, amb molt poques millores des de feia segles. Aquestes innovacions permeteren la proliferació d'un nombre important d'iniciatives: l'oferta, rebutjada per la Societat el 1886, d'una Companyia barcelonina de col·locar 1.500 plomes en els clarificadors; els plantejaments d'aixecar aigua del molí de Ca n'Oriac el 1888, amb un cost de 60.000 duros i que la Societat no arribà a realitzar; o l'ofertament de 30.000 plomes a Sabadell el mateix any, per part d'una empresa que tenia adjudicades aigües del Ter per Barcelona i, fins i tot, una altra, el 1883, d'aconduir aigües des de la Noguera Pallaresa.⁶⁵

En un ordre d'iniciatives més limitades cal constatar l'acceptació per part de l'Ajuntament d'aigües de la mina «d'en Casalí», l'any 1883, o l'ofertament de 1.000 plomes per Joan Caballé el 1882.

Els canvis dels convenis amb l'Ajuntament durant 1877, la consolidació del proveïment des de Ribatallada i Can Borgonyó, aquest darrer amb la utilització d'aixecament mecànic d'aigües, i la clausura de l'operació de portada d'aigües des de Can Viver, asseguraren a la Societat, a partir de la meitat dels anys de la «febrer d'or», una situació estabilitzada. No hi hagué problemes importants de manca d'aigües com en els anys precedents i s'assegurà la continuïtat futura de la Societat de Pro-

es van multiplicar en nombre per adequar-ne el valor nominal als reals pagaments efectuats per cada accionista, el nombre dels quals és, evidentment, el mateix.

⁶⁵ Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 23-1-1886 i 9-2-1888 i AHS, *Actes*, 6-9-1883: «para extraer del Noguera Pallaresa, tres mil litros de agua por segundo, para el abastecimiento de Barcelona y pueblos del llano (...) se concederán trescientos litros para el especial de esta ciudad». La direcció general d'Obres Públiques desestima la sol·licitud de 300 l/seg. a afegir als 3.000 destinats a Barcelona. AHS, *Actes*, 22-11-1883.

IL·LUSTRACIÓ 2. Esquema de dues bombes de pistó utilitzades per a l'extracció d'aigües subterrànies. Reproducció extreta d'un catàleg de Construccions Cadevall. (Foto: Col·lecció CASSA).

pietaris de la Mina d'Aigües, sense haver-se de fer canviar l'estructura o les relacions amb l'Ajuntament. La possibilitat d'aprofitament de les noves tècniques, la independència envers l'Ajuntament, que ja es preocupava altre cop de manera creixent del subministrament públic i, en definitiva, la presència de la Companyia d'Andreu Marí que satisfia la demanda no coberta per la Societat, definien una situació finalment estable, amb una vida assegurada per bastants anys als feliços posseïdors

⁶⁶ Cinc plomes (2 m³/24 hores, per ploma) per 7.500 ptes., comprades i arrendades 45 al preu anual de 4.050 ptes. AHS, *Actes*, 16-7-1879. Els preus de la venda són més reduïts que la tarifa al públic: 1.550 ptes. Aquesta adquisició és am-

de les accions de la vella *Sociedad de Amantes de la Agricultura é industria de Sabadell*.

El gràfic 1 ens mostra l'onada forta d'inversió entre 1875 i 1882, amb dues fases corresponents a l'intent de portar aigües des de la Grípia i a la realització del projecte de Ribatallada i l'ampliació de Can Borgonyó. Les inversions que veiem en anys excepcionals de la fi de segle corresponen a equipament tècnic intern de la Societat, com el dipòsit de Ribatallada o els intents de portar aigua des del torrent de Can Messeguer.

LA RENOVACIÓ DE LA PRESENCIA MUNICIPAL EN EL SUBMINISTRAMENT DE LES AIGÜES

Amb els pactes que seguiren a la constitució de la *Sociedad de Propietarios* la responsabilitat del subministrament d'aigües per a l'abastament públic tornava a quedar, en gran part, en mans de l'Ajuntament. Mentre que el pes del capital de l'Ajuntament en la Societat l'equiparava només a un altre accionista qualsevol, la societat esdevenia independent de l'organització municipal. Les quantitats d'aigua que s'havien de lliurar pel proveïment públic baixaven i en èpoques de secades ni tan sols es considerava prioritari.

L'Ajuntament començà a desvincular-se de la Societat arran de la portada d'aigües de Terrasa per Andreu Marí, de qui obtingué un cert flux i la utilització sense limitacions de les aigües de la Companyia en cas d'incendis, a canvi, com hem vist, de condonar-li les taxes per travessar els carrers amb canonades per al proveïment privat. Per a l'establiment d'aquesta Companyia, l'Ajuntament pressionà el governador civil per tal de superar els impediments posats per Terrasa. La diversificació del subministrament públic s'aconseguí, des de 1879, amb les gestions fetes per l'Ajuntament per servir-se de les aigües d'Andreu Marí durant uns moments de secades, en què l'escàs subministrament de la Societat de Propietaris col·locava el proveïment públic sota mínims.⁶⁶ En moments

pliada fins a 55 plomes d'aigua que sobrava a A. Marí per 20 rs. mensuals per ploma el juliol de 1880, AHS, *Actes*, 7-7-1880 i 14-7-1880.

crucials, l'Ajuntament aconseguí d'utilitzar les aigües de la Societat i portar-les per les mines d'A. Mari.

El 1880, l'arrendament i la compra d'aigües a Andreu Mari arribà a 100 plomes durant els mesos d'estiu. Les secades havien estat prou fortes perquè «en algunas ocasiones ha llegado a tal extremo la carencia de tan indispensable elemento á producir varios disgustos que en varias epocas han llegado a tomar proporciones que han hecho temer la pérdida de la pública tranquilidad».⁶⁷ En aquesta situació, l'Ajuntament inicià les gestions per a configurar altre cop un subministrament específicament municipal, mitjançant l'aixecament amb bombes d'aigües de Can Puiggener, en un volum de 2.000 plomes.⁶⁸

Per a aquest projecte es féu un pressupost extraordinari i es tramità l'establiment de servituds i l'adquisició dels terrenys. El projecte s'aturà per l'oferta d'arrendament de 150 plomes que Feliu Fontanet Casalí va fer a l'Ajuntament, i que formalitzà el 1882. El menor cost de l'extracció —també amb bombes de vapor— d'aigua de la «mina d'en Casalí» féu abandonar el projecte del Ripoll, el qual no renasqué fins més endavant.⁶⁹

L'oferiment de Fontanet Casalí superà també el de Joan Caballé, mestre d'obres de Barcelona, que volia vendre 1.000 plomes per 3.000 duros. L'elevat cost d'aquesta proposta i la impossibilitat d'abaixar-ne l'import féu desistir l'Ajuntament de l'aprofitament d'aquest proveïment.⁷⁰

L'elevació de les aigües del Ripoll es plantejà novament el setembre de 1883. Aquest cop l'Ajuntament oferí a la Societat de Propietaris una possible adhesió al projecte. El subministrament a par-

tir d'aquest riu havia estat sempre una possibilitat mai no explotada. L'aprofitament industrial partia de concessions privades, sovint molt antigues. Un aprofitament massiu de les seves aigües subterrànies xocava amb nombrosos problemes de tramitació i legalització, que feien ajornar sempre l'intent de portar a terme aquest subministrament.

A la mateixa Societat de Propietaris de la Mina, la qüestió ja havia estat plantejada amb motiu del fracàs de la portada d'aigües des de la Grípia. El secretari de la Junta comentava el juliol de 1879 la conveniència «que la Directiva se ocupara con toda actividad de ir en busca de algun manantial que pudiese satisfacer las crecientes necesidades de esta población, que bien examinado solamente embocando en el Rio Ripoll las minas quedaria asegurado para siempre el abasto público y privado que aún cuando ello ha de encontrar poderosos y tal vez invencibles obstáculos, por temor de los cuales jamás se ha intentado.»⁷¹

El 1912, l'aprofitament de les aigües del Ripoll tornà a plantejar-se en la Comissió Municipal de Foment, la qual executà definitivament les obres. La manca d'aigües havia arribat a tal magnitud que en les èpoques de secades no arribaven a Sabadell ni 10 litres per habitant i dia.⁷²

L'elevació definitiva de les aigües del Ripoll tancà el cicle inaugurat en els anys quaranta del segle XIX i donà al subministrament municipal una presència nova a partir de l'obtenció per part de l'Ajuntament de la declaració d'utilitat pública, la qual no s'obtingué fàcilment. La política de fets consumats i la greu manca d'aigües que patia la ciutat contribuïren a aconseguir-la.

L'any 1931, el volum aportat pel municipi era d'unes 600 plomes d'aigua, enfront d'unes altres

⁶⁷ AHS, *Actes*, 30-12-1880.

⁶⁸ 16 cavalls de força segons el projecte de l'enginyer N. Nunell. AHS, *Actes*, 30.12.1880. Les màquines de vapor valien, segons el pressupost format: 45.000 pessetes, AHS, *Actes*, 27-1-1881.

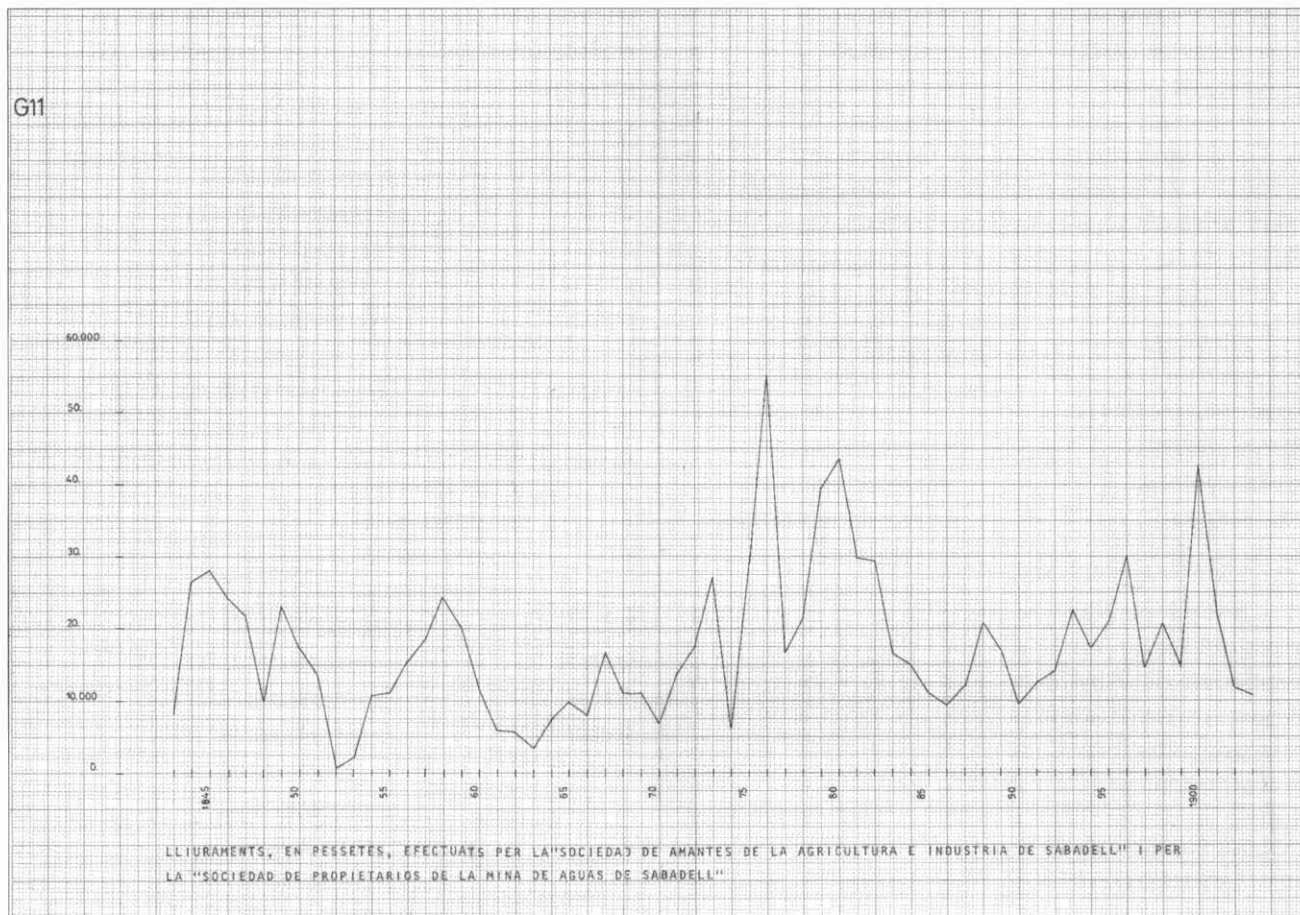
⁶⁹ L'arrendament és de 150 plomes (225.000 l/18 hores) durant 10 anys a 110 ptes./ploma que s'han de lliurar en els clarificadors de la Societat de Propietaris. Per diferents problemes, el proveïment no s'inicià fins el maig de 1883 d'acord amb el contracte de novembre de 1882. L'Ajuntament accedeix al fet que J. Casalí faci proveïments a particulars el juny de 1883. Diversos problemes de funcionament de la maquinà-

ria porten l'Ajuntament a l'arrendament de tota la instal·lació amb un conveni renovat que durarà fins el compliment del temps que mancava dels 10 anys estipulats i amb subministrament de les 150 plomes per 4.500 ptes./anuals durant 18 hores diàries. Vegeu: AHS, lligall 13.3A.1881-1890 (54) i *Actes*, 7-11-1882.

⁷⁰ Vegeu: AHS, lligall 13.3A.1881-1890 (56), i *Actes*, des de l'1-9-1882 al 31-7-1883.

⁷¹ Vegeu: Arxiu CASSA, *Libro de Actas de la Sociedad de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell*, 27-7-1879.

⁷² Vegeu: J. SALVADOR, A. FORRELLAD (1967), p. 16.

GRÀFIC 1. Lliuraments, en pessetes, efectuats per la «Sociedad de Amantes de la Agricultura e Industria de Sabadell» i per la «Sociedad de Propietarios de la Mina de Aguas de Sabadell».

600 de la Societat de Propietaris i d'unes 300 de la Mina de Terrassa o de Marí i companyia.⁷³

CONCLUSIÓ

El subministrament d'aigües en el segle de la industrialització de Sabadell va recórrer una llarga evolució, des de l'inicial ús d'aigües de destinació bàsicament agrícola fins a l'aparició de la iniciativa privada per a l'aforament i el repartiment.

El canvi tècnic permeté de proveir la plana de la ciutat amb un flux creixent tant per a una destinació domèstica com industrial. Fins al tercer quart del segle dinovè assistim a l'increment de les inversions basades en tècniques antigues, com la

perforació de mines i la conducció d'aigua per gravetat. Però finalment, davant l'increment de la demanda foren substituïdes, a partir dels anys setanta, per la conducció amb canonades metàl·liques i per l'aixecament de cabals amb màquines de vapor.

Tot i l'increment de la població, el motor de la demanda fou sempre i en primer lloc de tipus industrial. Foren els industrials els qui estigueren disposats a costejar un preu per aquest flux i els qui muntaren les primeres societats per incrementar el subministrament que l'Ajuntament els oferia.

El subministrament prengué sempre un caràcter de gestió merament local. Eren locals les inicia-

⁷³ F. IZARD (1946).

tives de muntar les societats paramunicipals i pràcticament mai no es féu cap utilització de la legislació d'aigües, municipal o d'expropiació, per a consolidar un subministrament públic. Les formes de l'actuació eren sempre les pròpies de l'actuació privada o el marc comú de relacions de l'Ajuntament amb els seus ciutadans (es pagaven els drets de pas de les mines pels camps dels pagesos i s'adquiria l'aigua als seus posseïdors).

Únicament a partir de la Restauració, l'administració municipal es relacionà més eficaçment amb l'Estat (el governador) de cara a la legitimació de les actuacions. Aquesta absència de marc general fou evident fins als anys seixanta, quan s'arribà a la conclusió que el marc jurídic de la «Sociedad de Amantes» era completament inexistent.

Aquest caràcter de marc local en el plantejament del servei públic d'aigües era palès, tant en la «Sociedad de Amantes» com en la «Sociedad de Propietarios». Ambdues societats foren establertes pels prohoms locals, barrejaren conceptes de subministrament públic i privat i gestionaren en monopoli recursos i béns públics en una situació que avalaria les tesis de G. Ranzato⁷⁴ sobre la industrialització de Sabadell. Així, aquestes societats no representarien aspectes essencialment moderns, sinó que arrossegarien mecanismes antics d'autoorganització local i l'absència de fórmules jurídiques clarament privades. En el límit, aquestes dues societats partiren de l'enorme debilitat de l'administració municipal, que era sobretot econòmica, però també de gestió i —fins la Revolució de 1868— de marc jurídic.

El marc de relacions d'aquestes societats no era, en cap cas, el d'una claredat de concepte liberal que separés l'actuació privada de la pública. A l'aspecte de privatització de la concessió del subministrament de les aigües cal contraposar-hi la renúncia gradual dels drets de l'Ajuntament, dels seus capitals (mines, títols...) i el fet que gradualment es perdé l'interès prioritari del subministrament públic. En els anys de la Restauració, i sobretot a partir de 1880 (un cop fetes les mines de Ribatallada), la «Sociedad de Propietarios» ja no servia a

l'Ajuntament per al compliment de les necessitats d'abastament públic i aquest s'hagué d'espavilar.

Cal contraposar així la realitat i el marc jurídic. Abans de 1869, no existia una legislació liberal que permetés de manera oberta la concessió privada del servei públic i aquesta prengué el caràcter d'una associació local de prohoms que barrejaren el seu interès amb el públic i els resolgueren ambdós conjuntament, però amb la supeditació del públic. Després de 1869, un cop la legislació era clarament liberal, resultà que la concessió merament privada no era útil i calgué acudir directament a la gestió directa municipal del subministrament públic. Aquesta intervenció pública sobrevisqué de manera conjunta amb la «Sociedad de Propietarios» i amb un servei particular (Andreu Marí) i fou el model de funcionament fins a la moderna fundació de la Companyia d'Aigües de Sabadell, creada en un altre moment de clara debilitat dels mecanismes municipals (polítics, financers i administratius) i davant d'una nova demanda industrial i residencial.

Tot i el caràcter local de monopoli privat que prengué la «Sociedad de Amantes» heretat per la «Sociedad de Propietarios», cal constatar que, des de la dècada de 1870, aquestes no foren les úniques societats proveïdores d'aigua a la ciutat. És interessant l'aparició de l'oferta d'Andreu Marí i el subministrament del mateix Ajuntament, com també la presència de diversos particulars que venien aigua a l'Ajuntament o a les dues societats implantades a Sabadell. Si, abans de 1869, el model del subministrament de les aigües es correspon amb les limitacions polítiques i socials assenyalades per Ranzato, a partir d'aquella data, el desplegament d'inversions i d'iniciatives clarament públiques o privades ofereixen un marc de relacions que ja és completament modern. I en aquest marc completament liberal, la «Sociedad de Propietarios», tot i mantenir una part del seu caràcter originari, es desenvolupà gradualment com una entitat privada més.

D'altra banda, el nou marc jurídic permeté Andreu Marí de portar aigües de Terrassa a Saba-

⁷⁴ G. RANZATO (1984).

dell, tot i l'oposició que s'hi va produir. La propietat d'unes mines i les noves possibilitats tècniques feren viable la superació de les discussions sobre els àmbits d'influència de totes dues ciutats.

El primer període del subministrament d'aigües, que coincidí amb l'actuació de la «Sociedad de Amantes», és una etapa específica de la industrialització local, caracteritzada per la transició de l'energia hidràulica a la del vapor, que es desplega entre els anys quaranta i la crisi dels seixanta.

La transformació del model del subministrament de les aigües, a partir dels anys setanta, és també paral·lel en el temps al procés de la mecanització del tissatge de la llana i amb els nous desenvolupaments del subsector tèxtil llaner, que incrementaren els requeriments d'aigua per a l'energia i per al procés productiu. Finalment, aquest punt de mutació al voltant de la Revolució de Setembre es pot també constatar en la gran transformació del sector immobiliari local.⁷⁵

BIBLIOGRAFIA

Ayuntamiento de Sabadell. Memoria (1948). Sabadell.

Antoni BOSCH i CARDELLACH (1944). *Memòria de las cosas notables de Sabadell comensant en desembre de 1787*. Sabadell, Archivo Histórico del Municipio.

Francesc IZARD (1946). *Comisión de estudios del problema del agua para el abastecimiento de la ciudad. Suscinta historia de las aguas de Sabadell y solución definitiva para su abastecimiento* (1931). Sabadell, Gremio de Fabricantes.

Manel LARROSA PADRÓ (1986). *La urbanització de la ciutat industrial. Sabadell, 1845-1900*. Sabadell, Nova Biblioteca Sabadellenca, núm. 2, Col·legi de Doctors i Llicenciats, Delegació de Sabadell.

Memoria leida en la Junta General e la Sociedad de Propietarios de la Mina de Agua de Sabadell, celebrada en 16 Febrero de 1879 (1879). Barcelona, N. Ramírez, tipògraf.

Gabriele RANZATO (1984). *Sudditi operosi e cittadini inerti. Sopravvivenze della società di antico regime nell'industrializzazione di una città catalana*. Milà, Franco Angeli Editore.

Reglamento de la Asociación de los Amantes de la Agricultura é Industria de Sabadell (1843). Barcelona, imprenta de J. Tauló, calle de la Tapiceria.

Reglamento de la Sociedad de aguas de la Villa de Sabadell (1869). Sabadell, establecimiento tipográfico de Pedro Vives.

Josep SALVADOR ROIG i Antoni FORRELLAD SOLA (1967). *La portada d'aigües a Sabadell. Síntesi històrica*. Sabadell, Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach.

Pierre VILAR (1964). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona, Edicions 62.

⁷⁵ M. LARROSA (1986).